

Petteri Pietikäinen

Suomenruotsalaisten joukkopsykologiset tulkinnat Suomen sisällissodasta

Suomenruotsalainen lääkäri Lars Ringbom kirjoitti *Nya Argus* -lehteen vuonna 1928, kuinka

Finnarnas benägenhet att gå i flock, att låta sig hänföras av massuggestioner är ett faktum som dagligen och stundligen kan iakttagas. Den starka suggestibiliteten och den kollektivistiska läggningen i övrigt leder till en överhövan stor tillit till kollektivitetens förmåga att förverkliga ett samhällsideal.¹

Kansakuntaa rotubiologisesta ja -psykologisesta näkökulmasta tarkastelleen Ringbomin väitteet suomalaisten laumasieluisuudesta ja suggestioalttiudesta olivat tyyppillisiä ruotsinkielisen oppineiston tulkinnoissa sisällissodasta, sosialismista ja kansanluonteesta. Sodan päättymistä seuranneina kuukausina ja vuosina moni porvaristoa edustanut kirjoittaja niin suomen- kuin ruotsinkielisellä puolella hyödynsi aikakauden joukkopsykologisia teorioita kuvatessaan punaisia ja laajemmin sosialistista työväenliikettä. 1900-luvun alkupuolen joukkopsykologia (*Massenpsychologie, psychologie des foules, crowd/mass psychology*) edusti kansainvälistä sosiaalipsykologista valtavirtaa, joka vaikutti voimakkaasti aikakauden oppineiston ja keskiluokan käsityksiin kansanvallasta, työväenliikkeestä ja sosialismista ”suurten massojen” opinkappaleena. Suomessakin koulutusporvaristo (*Bildungsbürgertum*) viittasi kirjoituksissaan joukkopsykologisia ajatuksia esittäneisiin lääkäreihin, psykiatreihin, psykologeihin, kriminologeihin ja sosiologeihin, kuten venäläiseen Vladimir Bekhtereviin, italialaiseen Gabriel Tardeen, saksalaiseen Willy Hellpachiin ja erityisesti ranskalaiseen Gustave Le Boniin.

Joukkopsykologiasta ja erityisesti sen pääedustajista on tehty jonkin verran kansainvälistä tutkimusta,² mutta on hyvin vähän tutkimuksia siitä, miten joukko-

¹ Lars Ringbom, ”Finsk och svensk stämning”. *Nya Argus* nro 21/1928, 261–264; 262.

² Robert A. Nye, *The Origins of Crowd Psychology. Gustave Le Bon and the Crisis of Mass Democracy in the Third Republic*. Sage Publications, London 1975; Serge Moscovici, *The Age of the Crowd. A Historical Treatise on Mass Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge 1985; J. S. McClelland, *The Crowd and the Mob*. Unwin Hyman, London 1989; Jaap van Ginneken, *Crowds, Psychology and Politics 1871–1899*. Cambridge University Press, Cambridge 1992; Christian Borch, *The Politics of Crowds. An Alternative History of Sociology*. Cambridge University Press, Cambridge 2012.

psykologiaa on käytetty erityisissä historiallisissa tilanteissa ja yhteyksissä.³ Tässä artikkelissa selvitan joukkopsykologisten teorioiden soveltamista juuri tarkasti määritellyssä kontekstissa – Suomessa heti sisällissodan jälkeen. Joukkopsykologiaa hyödyntäneet kirjoittajat voi jakaa neljään ryhmään, joita ovat 1) valkoiset suomenkieliset, 2) valkoiset ruotsinkieliset, 3) sosialistit ja 4) ”ammattilaiset” eli mielen-terveyshoidon edustajat. Tässä artikkelissa keskityn siis vain yhteen mutta merkittävään ryhmään; olen toisessa artikkelissa kuvannut laajemmin joukkopsykologisia sisällissotatulkintoja Suomessa.⁴ Valkoisen puolen kirjoittajien jakaminen kahteen ryhmään kielellisen ja kansallisen identiteetin pohjalta on perusteltua siksi, että ”suomenmielisten” ja ”ruotsinmielisten” kirjoittajien joukkopsykologiset tulkinnat erosivat joiltakin osin toisistaan.

Lähdeaineistona olen käyttänyt aikalaisten kirjoituksia, joita julkaistiin kirjoina ja kirjasina, sanomalehtikirjoituksina ja aikakauslehtiartikkeleina.⁵ Aineistoni on valikoitunut sen pohjalta, ovatko sisällissotaa vuosina 1918–1925 käsitelleet ruotsinkieliset kirjoittajat hyödyntäneet joukkopsykologiaa. Olen ottanut mukaan kaikki ne tuolta aikaväliltä löytämäni tekstit, joissa joukkopsykologiaa on sovellettu. Näin ollen en ole väittämässä, että tarkastelemani ruotsinkieliset kirjoittajat edustaisivat laajemmin Suomen ruotsinkielisen oppineiston näkemyksiä sisällissodasta, sosialismista ja punaisista. Oma tutkimushankkeeni sosiologi ja antropologi Edvard Westermarckista ja hänen lähipiiristään (Gunnar Landtman, Rafael Karsten, Yrjö Hirn,

³ Joseph W. Bendersky on tutkinut Le Bonin psykologian soveltamista Yhdysvaltain armeijassa maailmansotien välillä, ja Eugene E. Leach on tarkastellut yhdysvaltalaisen sosiaalitieteilijöiden ja psykologien joukkopsykologisia tulkintoja 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Joseph W. Bendersky, ”Panic”. *The Impact of Le Bon’s Crowd Psychology on U.S. Military Thought*. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 43, 2007, 257–283; Eugene E. Leach, ”Mental epidemics”. *Crowd psychology and American culture, 1890–1940*. *American Studies* 33, 1992, 5–29.

⁴ Petteri Pietikäinen, ”A psychological riddle demanding a solution”. *Crowd psychology and the Finnish Civil War of 1918*. *History of European Ideas*, 2021, DOI:10.1080/01916599.2021.2009358. Tarkastelen artikkelissani niin valkoisten kuin punaisten kirjoittajien psykologisia tulkintoja sisällissodasta. Joukkopsykologiaa hyödyntäviä psykiatrisia tulkintoja sisällissodasta ja punaisista käsitellen lyhyesti teoksessani *Kipeät sielut*. Gaudeamus, Helsinki 2020, 154–156.

⁵ Kävin systemaattisesti läpi seuraavat julkaisut: *Finsk Tidskrift*, *Nya Argus*, *Östsvensk Tidskrift* (ilmestyi tammikuusta 1917 tammikuuhun 1918) ja suomenkielisellä puolella *Aika*, *Valvoja* ja *Duo-decim*. Kansalliskirjaston digitoiduista sanoma- ja aikakauslehdistä etsin viittauksia (eri taivutusmuotoineen) hakusanoilla ”Le Bon”, ”massapsykoosi”, ”massapsykologia”, ”joukkohulluus”, ”suggestio” ja ”psyykkinen tartunta”. Lisäksi etsin Finna-kirjastotietokannasta muistelmia ja muita teoksia hakusanoilla tekijän, otsikon ja asiananan mukaan. Tutkimuskirjallisuudesta löysin lisäksi viitteitä julkaisuihin, joissa joukkopsykologia oli tavalla tai toisella näkyvissä (esim. Sten Högnäs, *Kustens och skogarnas folk: om synen på svenskt och finskt lynne*. Atlantis, Stockholm 1995 ja Maria-Liisa Kunnas, *Kansalaissodan kirjalliset rintamat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1976). Etsinnän perusteella joukkopsykologiaan oli niin suomen- kuin ruotsinkielisen lehdistön puolella runsaasti viittauksia jo ennen sisällissotaa, ja tämä joukkopsykologian varhainen esiintyminen Suomessa ansaitsi oman tutkimuksensa.

Rudolf Holsti, Ragnar Numelin ja Helena Westermarck) tarkasteli liberaalia valistus-henkistä suomenruotsalaista oppineistoa, joka ei sisällissodan jälkeen tehnyt hävin-nyttä osapuolta vähätteleviä, patologisoivia tai muuten arvottavia tulkintoja.⁶ Tässä artikkelissa äänessä ovat Westermarckin lähipiiriä konservatiivisemmat ja ruotsin-mielisemmät (svekomaaniset) kirjoittajat, enkä heidänkään osaltaan tarkastele hei-dän koko tuotantoaan vaan ainoastaan heidän sisällissodasta tekemiään tulkintoja so-dan päättymisestä 1920-luvun puoliväliin. Suurin osa näistä kirjoituksista julkaistiin välittömästi sotaa seuranneina kuukausina ja vuosina, mikä myös osaltaan selittää sen, miksi niissä oli niin paljon punaisten, sosialistien ja osin koko suomenkielisen väestön toimintaa ja ominaisuuksia arvottavaa sanastoa.

Keskeinen argumenttini on, että suomenruotsalaisten joukkopsykologisia si-sällissotatulkintoja selittää kirjoittajien yritys artikuloida näennäisen objektiivisel-la käyttäytymistieteellisellä kielellä oma emotionaalinen ja moraalinen reaktionsa sille sokille, jonka he kokivat nähdessään yhden kansanosan kääntyvän toista vas-taan ja ryhtyvän aseelliseen vallankumoukseen. Lähestyn aihetta aate- ja tieteen-historiallisesti, tarkastelen siis joukkopsykologisia tulkintoja toisaalta kirjoittajien lähtökohtien ja tarkoituserien kautta, toisaalta joukkopsykologian nopean nousun yhteiskunnallisen kontekstin kautta. Etsin vastausta kysymyksiin (i) mikä selittää joukkopsykologisen sisällissotatulkinnan lyhyen mutta intensiivisen suosion (sve-komaanisten) suomenruotsalaisten keskuudessa sisällissodan jälkeisessä Suomessa ja (ii) mitkä tekijät vaikuttivat tulkintojen spesifeihin sisältöihin punakaartilaisista, sosialismista, kansanvallasta, äänioikeudesta, rodusta, kielestä ja etnisyydestä.

Artikkeli alkaa lyhyellä kuvauksella suomalaisille kirjoittajille vaikutusvaltai-simman joukkopsykologin Gustave Le Bonin ajatuksista. Sen jälkeen vuoroon tule-vat Le Bonin (ja osin muiden joukkopsykologien) väitteitä sisällissotaan soveltaneet suomenruotsalaiset kirjoittajat, joiden tulkintoihin artikkelini keskittyy. Artikkelin jälkipuoliskolla erittelen syitä joukkopsykologian nopealle ja myös nopeasti ohimen-neelle suosiolle suomalaisen oppineiston piirissä ja lopuksi teen yleisiä päätelmiä joukkopsykologiasta ja sen historiallisesta tutkimuksesta.

Gustave Le Bonin joukkopsykologia

Ranskalaisen Gustave Le Bonin teos *Psychologie des Foules* (1895) julkaistiin suo-mennoksena nimellä *Joukkosielu* vuonna 1912; Ruotsissa teos julkaistiin samana

⁶ *Moral, evolution och samhälle. Edvard Westermarck och hans närmaste krets.* Toim. Otto Pipatti ja Petteri Pietikäinen. Svenska Litteratursällskap, Helsingfors 2021.

vuonna.⁷ Lääkäriksi kouluttautunut mutta itsensä ammattikirjoittajana elättänyt Le Bon oli ylivoimaisesti eniten viitattu ja siteerattu sosiaalipsykologian asiantuntija Suomessa, vaikkei suinkaan ainoa. Le Bonin suosio oli maailmanlaajuinen: hänen ajatuksiinsa viitattiin jatkuvasti niin akateemisissa kuin populaareissa julkaisuissa yli puolen vuosisadan ajan, ja *Psychologie des Foules* käännettiin ainakin 16:lle eri kielelle.⁸ Kirjan ensipainoksen julkaisemisen aikoihin joukkopsykologia oli uuden tieteenalan, sosiaalipsykologian, keskeisin edustaja ja erikoisala. Le Bonin lisäksi tärkeitä joukkopsykologeja olivat ranskalainen sosiologi Gabriel Tarde, italialainen kriminologi Scipio Sighele, englantilais-amerikkalainen psykologi William McDougall ja ukrainalaissyntyinen yhdysvaltalainen psykologi ja psykiatri Boris Sidis. Le Bon itse sai vaikutteita erityisesti Tardelta ja Sighelelta, joiden ideoita hän muokkasi yksinkertaisempaan, suurelle yleisölle helpommin omaksuttavaan muotoon. Le Bonin suosio jatkui 1950-luvulle asti, jolloin sosiaalipsykologien uusi sukupolvi alkoi kehittää uusia teorioita joukkojen käyttäytymisestä eli ”kollektiivisesta käyttäytymisestä”, kuten tutkimuskohdetta alettiin tuolloin nimittää.⁹

Joukkosielu-teoksen teoreettisena perustana toimivat Tarden ja Sighelen ajatusten lisäksi 1800-luvun lopun vaikutusvaltaisen ranskalaisen psykopatologisen koulukunnan tutkimukset hypnoosista, hypnoottisesta unissakävelystä (sommambulismi), alitajunnasta (*subconscient*) ja hysteriasta (koulukunnan keskeisiä edustajia olivat aluksi Jean-Martin Charcot ja myöhemmin Hippolyte Bernheim, Pierre Janet, Théodule Ribot ja Alfred Binet). Le Bonin joukkopsykologian lähtökohtana oli psykopatologisen koulukunnan ajatus suggestioherkkyydestä eli erityisesti tunne-elämältään tavallista epävakaamman ihmisen herkkyydestä ulkoisille psykologisille vaikutteille. Erityisen suggestioherkät ihmiset, kuten hysteerikot, voivat tulla ikään kuin ulkoapäin ohjelmoituksi marionetiksi, jonka käyttäytymistä voi taitava manipulaattori hallita mielensä mukaan. Le Bon väitti, että joukkojen ajatteluun ja käyttäytymiseen voi vaikuttaa suggestion avulla, mistä syystä joukot eivät kykene järkipäriiseen, objektiiviseen ajatteluun tai toimintaan. Ennen kaikkea ”psykkisen tartunnan” vallassa olevat joukot muuttavat sanat teoiksi, toisin sanoen ”yhteissielussa ihmisten älylliset kyvyt häviävät, ja niiden mukana häviää ihmisten yksilöllisyys”.¹⁰ Le Bon kuvaa joukkoja irrationaalisenä ja suggestioalttiudessaan potentiaalisesti tuhoisana yksikkönä, eräänlaisena manipuloivan johtajan tiedottomana joukkoaseena.

⁷ Jo ennen Le Bonin teoksen suomennosta oli Suomessa julkaistu johtavan ruotsalaisen psykiatrin Bror Gadeliuksen *Joukkojen sielunelämä ja henkinen tartunta* (1908), joka oli alun perin ilmestynyt 1907 nimellä *Massornas sjäsliv och andlig smitta*. Teoksessaan Gadelius tarkasteli joukkojen ”alitietoista olemista”, suggestiota ja jäljittelyä (viime mainittua oli tuonut voimakkaasti esille ranskalainen sosiologi ja kriminologi Gabriel Tarde).

⁸ Nye 1975, 3. Teos on edelleen saatavissa myös Suomessa: uusi painos ilmestyi runoilija Timo Hännikäisen johdannolla varustettuna vuonna 2017.

⁹ Borch 2012, 140–150.

¹⁰ Gustave Le Bon, *Joukkosielu*. Kiuas Kustannus, Helsinki 2017, 30. Vaikka suomentajaa ei ole nimetty alkuperäisessä painoksessa, hänen tiedetään olleen prof. O. E. Tudeer.

Le Bonille erityisen suggestiivisia termejä olivat vallankumous, kansanvalta, sosialismi, tasa-arvo ja vapaus, sillä vaikka ne ovat epämääräisiä, ”niiden vähäpätöisissä tavuissa on oikea taikavoima, ikään kuin niihin sisältyisi kaikkien ongelmien ratkaisu. Niissä yhdistyvät vaihtelevat tiedostamattomat pyyteet ja toivo niiden toteuttamisesta”.¹¹ Erityisesti ”vallankumous” ja ”socialismi” ovat ”joukkojen mielikuvitukseen tehonneitten voimakkaiden keinojen välittömiä tai välillisiä seurauksia”.¹² Le Bon oli itse ollut nuorena miehenä todistamassa Pariisin kommuunin nousua ja nopeaa tuhoa vuonna 1871, mikä hänen kirjansa ilmestymisen aikaan (1895) oli ollut tuorein esimerkki siitä, miten joukot voivat muuttua irratiionaaliksi petolaumoiksi.¹³ Edes koulutus tai muu sivistystaso eivät suoraan vähennä suggestioalttiutta, sillä ”heti joukkoon liittyessään moukka ja tiedemies menettävät yhtä täydellisesti havaintokykynsä”.¹⁴ 1890-luvun Ranskassa oli tyypillistä ajatella, että ajatuksilla voi olla valtavaa yhteiskunnallista vaikutusta; ne voivat saada valtaansa joukkojen mielet niin, että joukot alkavat ajatella ja käyttäytyä yhtenä kollektiivisena ”joukkosieluna”. Tätä ajatusta ajatusten voimasta popularisoi filosofi Alfred Fouillée teoksellaan *La psychologie des idées-forces* (1893), joka ilmestyi kaksi vuotta ennen Le Bonin teosta.¹⁵

Monille aikalaisille Le Bon ja muut joukkopsykologit näyttäytyivät pahojen aikojen ennustajina. *Joukkosielun* ydinviesti onkin varoittava: ”Joukkojen mielipide pyrkii siis pääsemään yhä suuremmissa määrin ohjaamaan politiikkaa.”¹⁶ Tästä uhasta oli kaikkien järkevien ihmisten syytä olla tietoisia ja varoa vallankumouksia, kapinoita ja muita joukkopsykologian vahingollisia ilmentymiä. Tätä viestiä hän kuulutti erityisen vahvasti vuonna 1898 ilmestyneessä teoksessaan *Psychologie du socialisme*. Le Bon ei ollut itsevaltiuden tai monarkian kannattaja, mutta monen aikakautensa oppineen tavoin hän suhtautui epäluuloisesti yleiseen äänioikeuteen ja parlamentaariseen demokratiaan. Kuten useimmilla aikansa joukkoteoreetikoilla, oli Le Bonin poliittinen vakaumus sekoitus konservatiivisia, elitistisiä ja maltillisen liberaaleja elementtejä, viime mainittuja erityisesti yksilön oikeuksien kohdalla.¹⁷

Le Bonin omaksuman ja sosiaalipsykologiseksi muokkaaman suggestioteorian suosion yksi tärkeä syy oli se, että se oli sovellettavissa moniin eriin aloihin, mukaan lukien vuosisadan vaihteessa akateemisessa nosteessa olleet sosiologia, taloustiede ja politiikan tutkimus.¹⁸ Joukkopsykologia kiinnosti samalla koulutettua keskiluokkaa

¹¹ Le Bon 2017, 74.

¹² Le Bon 2017, 52.

¹³ Le Bon kirjoitti Pariisin kommuunista aikaisemmissa teoksissaan, mukaan lukien *L'Homme et les sociétés* (1881).

¹⁴ Le Bon 2017, 37.

¹⁵ Nye 1975, 64–65.

¹⁶ Le Bon 2017, 101.

¹⁷ Nye 1975, 76–77; McClelland 1989, 11, 200–201.

¹⁸ Nye 1975, 45–47; Borch 2012, 33; Susanna Barrows, *Distorting Mirrors. Visions of the Crowd in Late Nineteenth Century France*. Yale University Press, New Haven 1981, 123–124.

yleisemminkin. Erityisen laajaa mielenkiintoa herätti Le Bonin väite, että joukossa yksilöt muistuttavat ”primitiivejä” eli heistä tulee impulsiivisia, helposti provosoitavia, itsehillintään ja kriittiseen arviointiin kykenemättömiä ja tunteen ennemmin kuin järjen ohjaamia. Poliittisen työväenliikkeen nousua huolestuneesti seuranneen suomalaisen oppineiston oli helppo uskoa Le Bonin väitettä, että koska ”joukkosielu” on jatkuva uhka yhteiskuntajärjestykselle, kansanjoukkoja tulee kontrolloida ja kesyttää. Ensimmäinen maailmansota ja sen seuraukset, mukaan lukien sosialistikapinat Saksassa ja Unkarissa ja bolševikkivallan vakiintuminen Venäjällä, lisäsivät joukkopsykologian ajankohtaisuutta ja suosiota. Sodan päättymisen aikaan Le Bon oli maailman tunnetuin ja luetuin sosiaalipsykologi.¹⁹ Hänen ajatustensa kannattajia löytyi myös sisällissodan runtelemasta Suomesta.

Fennomania ja joukkopsykologisten sisällissotatulkintojen peruspiirteet

Tärkeä aatteellinen ja poliittinen konteksti 1900-luvun alkupuolen molempien kieliryhmien älymystön ajattelulle oli fennomania. Historioitsija Ilkka Liikasen mukaan erityisesti konservatiivisemmän siiven fennomaaneille keskeistä oli sivistyksen korostaminen yhteiskunnallisen hierarkian uutena legitimaatioperusteena, mikä syrjäytti vanhan säätyajattelun.²⁰ Sosiologi Risto Alapuro on puolestaan todennut, että nationalistisena aatteena ja liikkeenä fennomaniassa oli ”vahva sosiaalikonservaatiivinen ainesosa ja sen yhteiskuntanäkemyksellä oli pohjimmiltaan holhoava”.²¹ Vuosisadan vaihteessa tätä ajattelutapaa olivat alkaneet haastaa lähtökohdiltaan yläluokkaisemat, vähemmän talonpoikaisten maanomistajien intresseihin sitoutuneet ja ajattelutavaltaan liberaalimmat ”nuorfennomaanit”. Liike jakaantuikin kahteen kilpailevaan puolueeseen, konservatiiviseen Suomalaiseen puolueeseen (1905) ja liberaaliin Nuorsuomalaiseen puolueeseen (1906). Konservatiivisempia suomenmielisiä luonnehti sosialisminvastaisuuden lisäksi valtiokeskeisyys ja valmius rajoittaa yksilöiden ja ryhmien kansalaisoikeuksia. Heidän aatepohjansa ja poliittinen ajattelunsa näkyi heidän tavassaan kuvata punaisia, sisällissotaa ja työväenliikettä. Liberalismilla ja erityisesti talous- ja kulttuuriliberalismilla oli enemmän kannattajia ruotsinkielisen *Bildungsbürgertumin* keskuudessa.²² Liberaalit vastustivat monistista fennomaanista

¹⁹ Nye 1975, 167. Le Bon kirjoitti itsekin sisällissodasta joukkopsykologisella sanastolla 1920-luvun jälkipuoliskolla. Gustave Le Bon, *Maailman nykyinen kehitys*. Suom. Tauno Nuotio. Satakunnan kirjateollisuus, Pori 1929 (*L'évolution actuelle du monde, illusions et réalités*, 1927), 101–107 (Luku ”Sisällissodat ja alhaisen pyrkimykset”).

²⁰ Ilkka Liikainen, *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestyksen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.

²¹ Risto Alapuro, *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Suom. Mikko Alapuro. Vastapaino, Tampere 2017, 111.

²² Liberalismista Edvard Westermarckin ja hänen lähipiirinsä osalta ks. Pipatti ja Pietikäinen 2021.

”yksi kansa, yksi kieli” -ideologiaa, mutta kielikysymystä tärkeämpiä heille olivat taloudellinen vapaus, perustuslaillisuus ja Ruotsin vallan ajan kulttuurinen perintö.²³

Kuten Alapuro huomauttaa, erot konservatiivisen, agraarista ja korporatiivista yhteiskuntarakennetta puolustavan fennomanian ja kansainvälisemmin suuntautuneen, kauppa- ja teollistumista ajavan liberalismien välillä eivät kuitenkaan olleet erityisen merkittäviä: talonpoikaiseen kansaan symbolisia ja usein myös konkreettisia siteitä ylläpitävän yläluokan kulttuuri yhdisti heitä. Jyrkkiä poliittisia eroavaisuuksia ei myöskään ollut lähinnä ruotsinkielisen elinkeinoelämän edustajien ja suomenkielisten vauraiden talonpoikien välillä. 1900-luvun alkuun mennessä vakiintuneet aatelis-, porvaris- ja pappissuvut pysyivät vallassa vielä pitkään itsenäistymisen jälkeenkin.²⁴ Osin näistä syistä eivät myöskään ruotsinkielisten kirjoittajien joukkopsykologiset tulkinnat radikaalisti poikenneet suomenkielisten tulkinnosta.

Kuten urauurtavan tutkimuksen sisällissodasta tehnyt Jaakko Paavolainen totesi vuonna 1974, Suomen vähälukuinen porvaristo suhtautui alun perin työväenliikkeen myönteisesti, koska se nähtiin kansaa kasvattavana ja sivistävänä liikkeenä. Sen katsottiin tästä syystä olevan yhteisrintamassa porvarillisten ryhmittymien kanssa. Lisäksi liikkeen veteraanit näkivät sen väkivaltaa vastustavaksi rauhanliikkeeksi, ja sosialismin oppien uskottiin olevan yhteen sovitettavissa kristillisen moraalin kanssa. Vaikka työväenliikkeen ja porvarillisten piirien välit olivat viilentyneet vuoden 1905 suurlakon jälkeen, oli vuoden 1918 väkivaltainen vallankumousyritys suuri järkytys valkoiselle osapuolelle.²⁵ Idealistinen kuva työväestöstä koki sisällissodan myötä täydellisen romahduksen, mikä osaltaan selittää valkoisten kosto- ja rankaisumielialaa sotatoimien päättyessä toukokuussa 1918.

Suomenruotsalaisten joukkopsykologia

1900-luvun alussa hieman yli 10 prosenttia suomalaisista puhui ruotsia äidinkielenään. Vuosisadan vaihteeseen tultaessa oli syntynyt oma suomenruotsalainen kansallistune, jonka erityisinä kielteisinä piirteinä olivat pelko ja huoli: yläluokkaisia suomenruotsalaisia huolestutti oman ryhmän taloudellisen ja poliittisen vallan lasku ja ruotsin kielen vahvan virallisen aseman heikkeneminen. Muutos aikaisempaan oli merkittävä, sillä vielä 1800-luvun puolivälissä ei edes tunnettu termiä ”finlands-svensk”. Suomenruotsalainen nationalismi kehittyi vasta 1800-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana, ja sen tavoitteena oli yhdistää ruotsinkieliset säätyyn, asemaan ja kotipaikkaan katsomatta aina Pohjanmaan rannikolta Helsinkiin ja Viipuriin.

²³ Alapuro 2017, 111–112.

²⁴ Alapuro 2017, 113–116.

²⁵ Jaakko Paavolainen, *Suomen kansallinen murhenäytelmä*. Tammi, Helsinki 1974, 11–13.

Vuosisadan vaihteessa oli erityisesti Suomen koulutusporvaristo jakautunut kahteen kieliryhmään.²⁶

Eduskuntauudistus vuonna 1906 heikensi huomattavasti suomenruotsalaisten virallista asemaa, sillä perinteisillä säätyvaltiopäivillä heillä oli ollut johtava asema kahdessa neljästä säädyistä (aatelisto ja porvaristo). Siirtyminen yksikamariseen parlamentaariseen demokratiaan merkitsi sitä, että heidän tuli järjestäytyä oman puolueen avulla, mikä vähensi yhdellä iskulla heidän poliittista vaikutusvaltaansa. Svenska Folkpartiet sai ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1907 vain 12,6 prosenttia äänistä, mikä oli vaatimaton tulos verrattuna (vanha)fennomaanien Suomalaiseen puolueeseen (27,3 %) ja sosiaalidemokraatteihin (37 %). Suhteet kieliryhmien välillä viilenivät entisestään eduskuntauudistuksen ja (pääasiassa) suomenkielisen työväen poliittisen organisoitumisen myötä. Ei liene sattumaa, että itsensä uhatuksi tunteneet suomenruotsalaiset alkoivat juuri eduskuntauudistuksen jälkeen tehdä rotupsykologisia ja antropologisia erotteluja ”svensk Finlandin” ja suomenkielisten välillä. Tukea hierarkisoivalle rotuajattelulle tuli Ruotsista, jossa oli menestyksekkäästi luotu kuvaa ruotsalaisista puhtaana pohjoisena, germaanisena ja / tai arjalaisena rotuna.²⁷

Joidenkin suomenruotsalaisen porvariston jäsenten vastaus vaikutusvaltansa vähenemiseen ja suomalaisen nationalismin aiheuttamaan uhkaan oli rodullinen: kahden kieliryhmän välille vedettiin tiukkoja rotubiologisiin ja -psykologisiin eroihin perustuvia rajoja. Jotkut ruotsinmieliset alkoivat esittää väheksyviä väitteitä suomalaisesta kulttuurista ja kansanluonteesta ja toisaalta suomenruotsalaisen rodullisesta ylemmydestä. Tässä uudessa suomenruotsalaisessa ”identiteettipolitiikassa” ruotsinkieliset esitettiin ajattelevina ja yksilöllisinä ja suomenkieliset puolestaan tuntevina ja kollektivisina. Ruotsinkieliset olivat kulttuurin vaalijoita ja välittäjiä suomenkieliselle enemmistölle, joka oli hengenlahjoiltaan (äly ja tahto) alemmalla tasolla kuin ruotsinkieliset. Kansanvalistaja ja patriootti Fredrik Cygnaeus oli jo vuonna 1860 kirjoittanut, kuinka ”mietiskelevät” (*kontemplativa*) suomalaiset eivät ole mitään valtionrakentajia.²⁸ Tämä ajatus jäi kuitenkin syrjään vuosisadan viimeisellä kolmanneksella, jolloin koettiin ennennäkemätön kansalaisaktivismiin ja puolue-elämän nousu. Väite nostettiin uudelleen esille, kun sosialismi alettiin porvarillisilla tahoilla kokea todelliseksi uhaksi vuoden 1905 levottomuuksien ja vuoden 1906 eduskuntauudistuksen (ja vuoden 1907 vaalien) myötä.²⁹

Rodullisesti svekomaaniset suomenruotsalaiset katsoivat edustavansa ylempää germaanista tai pohjoista rotua, kun taas suomenkieliset olivat kauempaa idästä – he olivat mongoleja, turaaneja tai (1920-luvulta alkaen) itäbaltteja. Suomalaiset määritteli itäbalttilaiseksi roduksi suomenruotsalainen, Ruotsiin muuttanut noja-

²⁶ Högnäs 1995, 43, 93.

²⁷ Högnäs 1995, 60–74. Ks. myös Christian Catomeris, *Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna*. Ordfront, Stockholm 2004, erityisesti luku ”Finnen”.

²⁸ Högnäs 1995, 105.

²⁹ Paavolainen 1974, 15.

tuoliantropologi Rolf Nordenstreng. Teoksessaan *Rasbiologi och samhällsordning* Nordenstreng ei kuitenkaan kuvannut suomalaisia pohjoista tai germaanista rotua alemmaksi, päinvastoin: ”man kan påstå att också östbalterna har rätt mycket av styrande anda i sig”.³⁰ Suomenruotsalaisissa julkaisuissa ja puheenvuoroissa suomalaisuus alettiin yhdistää sosialismiin ja muihin ”kollektivistisiin” oppeihin, ja ”kriittiseen ajatteluun tottumattomien” suomenkielisten väitettiin olevan alttiita aatteelliselle indoktrinaatiolle.³¹ Ruotsalaisen Kansanpuolueen (RKP) perustaja, poliitikko ja toimittaja Axel Lille kirjoitti sisällissodan jälkeen julkaistussa *Framtidsuppgifter*-teoksessaan, kuinka Suomesta on tullut paras esimerkki siitä, mitä tapahtuu kun ”okunniga massor i ett socialt efterblivet samhälle föras fram i socialdemokratins tecken af halfbildade och samvetslösa ledare”.³²

Sisällissodan jälkeen osa suomenruotsalaista oppineistoa sovelsi joukkopsykologiaa paitsi punaisiin, sosialisteihin ja työväenluokkaan myös koko suomenkieliseen väestöön, jolla se katsoi olevan tietynlaisia rodullisia ominaisuuksia. Tämä rotukategorioita hyödyntävä ja uusintava ajattelu erotti suomenruotsalaisia suomenkielisistä sisällissodan tulkitsijoista.³³ Ruotsinkielisen porvariston näkemyksiin sosialisteista ja suomalaisesta kansanluonteesta on todennäköisesti jossain määrin vaikuttanut vuosina 1898–1922 ilmestynyt pilalehti *Fyren*, jossa julkaistiin fennomaniaa, sosialismia, raittius- ja naisasialiikettä, demokratiaa ja suomalaista kansanluonnetta irvailevasti kuvailevia tekstejä ja piirroksia. Vuodesta 1904 asti lehteä toimitti venäläiseen kirjallisuuteen erikoistunut ruotsinmielinen kirjailija ja kääntäjä Rafael Lindqvist, joka tuki Ruotsalaisen Kansanpuolueen kielipolitiikkaa ja oikeistolaista ideologiaa (Lindqvist oli myös antisemitisti;³⁴ hän mm. käänsi Venäjällä laaditun juutalaisvastaisen *Siionin viisaiden pöytäkirjat* ruotsiksi).³⁵ Lindqvistin ja hänen myötänsä *Fyrenin* svekomaaninen oikeistolainen linja on luultavimmin luonut tai ainakin vahvistanut suomalaisten joukkokäyttäytymistä koskevia asenteita ja käsityksiä ruotsinmielisten keskuudessa.

³⁰ Rolf Nordenstreng, *Rasbiologi och samhällsordning*. S.G.U-Förlaget, Lidköping 1933, 41. Ks. myös Rolf Nordenstreng, *Euroopan ihmisrodut ja kansat*. Suom. Uno Kahma. Kirja, Helsinki 1929, 100–102, 310–311.

³¹ Högnäs 1995, 7–14.

³² Axel Lille, *Framtidsuppgifter*. Holger Schildt, Helsingfors 1918, 6.

³³ Ks. esim. Harry Federley, ”Demokratiska idéer i biologisk betydelse”. *Nya Argus* 12, 1919, 44–45; Bertel Gripenberg, ”Hvarför segrade de hvita?”. *Finsk Tidskrift* 85, 1918, 149–155, 153. Suomalaisia luokittelevasta rotuajattelusta ks. Aira Kemiläinen, *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1993; suomenruotsalaisten varhaisesta rotuhygieniasta ks. Markku Mattila, *Kansamme parhaaksi. Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.

³⁴ Ks. esim. Sepia [Rafael Lindqvist], ”Karrikatyrer”. *Fyren* 11, nro 13/1908, 5–7.

³⁵ Ari Uino, ”Pilalehtien monenkirjava sukupuu”. *Suomen lehdistön historia*, osa 8: *Aikakauslehdistön historia*. Kustannuskiila, Kuopio 1991, 309–314, 322–326. Lindqvist alkoi jo vuoden 1923 lopulla julkaista uutta pilalehteä nimeltä *Blinkfyren*; sen julkaiseminen loppui talvisodan alla.

Suomenruotsalaiset ”joukkopsykologit” Wikman, Ruin, Hornborg, von Törne ja Söderhjelm

Jo suurlakon jälkeen marraskuussa 1917 kirjoitti RKP:n radikaalimpaa ruotsalaisnationalistista siipeä edustava etnologi Karl Robert Villehard Wikman lyhyen artikkelin ”Massans politiker” saman vuoden alussa perustettuun ”svekomaaniseen” lehteen Östsvensk Tidskrift, jonka toimituskunnan jäsen hän oli. Wikman, joka tuolloin työskenteli Svenska Litteratursällskapetin arkiston amanuenssina, tulkitsi kirjoituksessaan sosiaalidemokraatteja ja laajemmin työväenliikettä joukkopsykologisin termein viittaamatta Le Boniin tai muihin aikakauden auktoriteetteihin. Marraskuun lopulle päivätyssä artikkelissaan Wikman kuvaa termillä ”sosiaalipsykologian kurssi” vastikään päättynyttä suurlakkoa, jonka aikana Helsingin maalaiskuntaan tuolloin kuuluneella Malmilla vaikuttanut punakaartilaisryhmä tappoi joitakin pääkaupunkiseudun suomenruotsalaisia. Hän näkee ilmiön syynä venäläisen ”massapsykoosiin” eli bolsevikkivallankumouksen ja sen seuraukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaikka sisällissota oli marraskuun lopulla vielä kaikkea muuta kuin väistämätön, oli Wikman selvästi hyvin huolissaan venäläisen ”psykykkisen kulkutaudin” leviämisestä suomalaisten sosialistien keskuuteen. Työläismassojen poliittisten johtajien hän katsoo vannonen työväenluokan kaikkein alhaisimman pohjakerroksen tasolle: ”Deras aktion går i första hand ut på att terrorisera och i sista hand på att revolutionera.”³⁶ Vallankumous ei edes ollut oikea sanaa kuvaamaan sitä massojen anarkiaa, jonka seurauksena yhteiskunnan pohjasakka on murhannut ja ryöstänyt kansalaisia. Jos ”venäläistaudin” (*ryska sjukan*) vaikutukset jatkuvat, tulee seurauksena olemaan Suomen ikiaikaisen ruotsalaisen valtiomuodon hajoaminen.³⁷

Puoli vuotta myöhemmin, toukokuussa 1918, jolloin sisällissota oli juuri päätynyt, kirjoitti nuori kirjailija ja humanistioppinut Hans Ruin ”massapsykologias-ta” *Nya Argus* -lehteen. Hän aloittaa artikkelinsa toteamalla, että ”[v]i ha under den senaste tiden haft rikligt tillfälle till studier i den gåtfulla företeelse, som kallas masssjälens”.³⁸ Ruinille massojen psykologia on ylihistoriallinen ilmiö, joka säilyy muuttumattomana läpi vuosisatojen kaikesta valistuksesta ja kulttuurisista saavutuksista huolimatta. Le Bonin ajatusten mukaisesti Ruin näkee ”massojen” toimintaa ohjaavana tekijänä järjettömyyden (*förnuftslöshet*), joka on ”firat orgier bland massorna”. Järjettömyys on näkynyt massojen valmiudessa omaksua valheita – väkijoukot eivät siis pelkästään väistele totuutta vaan itse asiassa tahtovat ja tarvitsevat valheita, koska massojen psyyke saa ravintonsa illuusioista. Ruin viittaa massojen suggestio-alttiuteen, jonka seurauksena he vaipuvat massapsykoosiin, ”vars mest ödesdigra verkan ligger däri att den enskilda individen så lätt upphör att vara en individualitet för sig, i det han uppgår i massjälens kaos”. Kuten käytännössä kaikki valkoisen puo-

³⁶ K. Rob. V. Wikman, ”Massans politiker”. *Östsvensk Tidskrift* 1, 1917, 174–176; 175.

³⁷ Wikman 1917, 176.

³⁸ Hans Ruin, ”Litet masspsykologi”. *Nya Argus* 11, 1918, 40–43; 40.

len kirjoittajat, hän syyttää sosialistista lehdistöä ja agitaattoreita työläisjoukkojen vuosikymmeniä jatkuneesta systemaattisesta harhaanjohtamisesta, kiihottamisesta ja alimpiin vaistoihin vetoamisesta. Koska sosialistien poliittiset ja mielipidejohtajat ovat myrkyttäneet kansan sielua ja levittäneet vihaa ympäri maata, tulisi heidän kaikkien nyt kohdata laki kaikessa ankaruudessaan. Yhteiskuntakelvottomiksi ovat osoittautuneet myös varkauksiin, ryöstöretkiin ja murhiin syyllistyneet punaiset, vaikka he olisivatkin olleet massapsykoosin uhreja.³⁹

Ruin ei kuitenkaan vaadi ”erään pääkaupunkilehden” tavoin monivuotista pakko-työrangaistusta kymmenille tuhansille proletaareille, koska se aiheuttaisi yhteiskunnallisilta seurauksiltaan vahingollista katkeruutta ”linnarauhaa” kaipaavassa maassa. Jo nyt on ”kanske tiotusen familjer” vailla elättäjää, mikä on johtanut Suomessa lähes ennennäkemättömään kurjuuteen. Mikä tahansa rangaistus tulee olemaan, sen tulisi olla ihmisten oikeustajun mukainen eikä ihmisyttöä tallovan kostonhimon purkaus.⁴⁰

Toinen humanistioppinut, Eirik Hornborg, esitteli ”bolsevikkisodan” edellytyksiä, syitä ja merkitystä sisällissodan aikana kirjoittamassaan kirjassaan *Brynings-tid* (1918). Hornborg toimi sodan aikana ja sen jälkeen opettajana, historioitsijana ja RKP:n kansanedustajana, ja Ruinista ja suomenkielisistä ”joukkopsykologeista” poiketen hän kiinnitti huomiota yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Hän ei myöskään suoraan demonisoinut tai patologisoinut punaisia. Sen sijaan häntä yhdisti muihin valkoisen puolen kirjoittajiin vastenmielisyys bolsevismia ja laajemmin Venäjää kohtaan – hän jopa nimesi sisällissodan ”bolsevikkisodaksi”. Sodan syytä löytyy Venäjältä:

*Alla atavistiska och primitiva böjelser inom Finlands folk ha väckts till lif genom den andliga pestsmittan från Ryssland [...] Finland är den första västerländska stat, som nödgas utkämpa striden mot den barbariska reaktionen.*⁴¹

Useimpiin ruotsinkielisiin kirjoittajiin Hornborgia puolestaan yhdisti varsin kielteinen käsitys suomalaisesta kansanluonteesta (*folklynnet*), jolle oli tyypillistä ”miettelias kankeus” (*betänksam tröghet*). Tämän kankeuden alla on suuressa osassa kansaa myös menneiltä, ”villeimmiltä” ajoilta perittyjä ominaisuuksia, jotka voivat tietyissä olosuhteissa karmealla tavalla purkautua esiin.⁴² Muita kansanluonteen kielteisiä piirteitä ovat salakavaluus, taipumus epäluuloisuuteen ja pinnan alla vaikuttava epäluottamus muiden näkemyksiä ja motiiveja (*bevekelsegrund*) kohtaan, samoin

³⁹ Ruin 1918, 42–43.

⁴⁰ Ruin 1918, 43.

⁴¹ E. Hornborg, *Bryningstid. Bolschevikkriget i Finland 1918, dess förutsättningar, orsaker och betydelse*. Holger Schildt, Helsingfors 1918, 51.

⁴² Hornborg 1918, 35.

pitkävihaisuus ja kostonhimo. Nämä piirteet yhdistettynä yrmeään ja pahantuuliseen mielenlaatuun tekevät suomalaiset helposti tyytymättömiksi ja katkeriksi, mikä puolestaan luo pohjaa piintyneelle, järjettömälle vihalle.⁴³ Hornborg ei näin ollen myöskään luota kansanvaltaan, vaan esittää kirjasensa lopussa perusteluja monarkian paremmuuden puolesta: monarkiaa puoltavat ennen kaikkea ”den eviga lagen om människornas olikhet” samoin kuin ”det ständiga hot från öster, som vi för framtiden måste räkna med”.⁴⁴ Ruotsinmielisenä hän myös nostaa ruotsalaisen kansanosan yhteiskuntajärjestyksen varimmaksi tueksi ja Suomen pelastajaksi bolsevismilta.⁴⁵

Kolmas ruotsinkielinen humanisti, historioitsija Per Olof von Törne, tarkastelee kirjassaan *Stundens krav* (1918) sitä, kuinka sosialistijohtajat vuonna 1917 herättivät henkiin suomalaisia vuosisatojen ajan vaivanneet ”henkiset kansansairaudet” (*andliga folksjukdomar*). Hypnoottisella taidollaan johtajat tuottivat työväenjoukoissa massapsykooseja, joista ensimmäinen rakentui sen harha-ajatuksen ympärille, että porvaristo oli aseistamassa itseään tuhotakseen Suomen työväenluokan.⁴⁶ Sekä von Törne että Hornborg esittivät vahvoja joukkopsykologisia väitteitä ilman suoria viitteitä alan auktoriteetteihin, kuten Le Boniin.

Tähän humanistien ryhmään lukeutui myös kirjailija, kääntäjä ja tutkija Henning Söderhjelm, joka sodan puhjetessa työskenteli Keisarillisen Aleksanterin yliopiston kirjastossa. Hänellä oli muita ruotsinkielisiä paremmat valmiudet esittää psykologisia väitteitä, sillä hän oli vuoden 1913 väitöskirjassaan tarkastellut ihmisen tunte-elämää ja vaistoja psykologisesta näkökulmasta (*Instinkterna och det mänskliga känslolivet: en psykologisk studie*), ja vuonna 1916 oli julkaistu hänen toinen psykologinen teoksensa *Individualiteten ur psykologisk synpunkt: ett orienteringsförsök*. Hänen tuoreeltaan julkaistussa sisällissotatulokinnassaan *Det röda upproret i Finland år 1918* on paljon samoja piirteitä kuin edellä käsiteltyjen kirjoittajien teksteissä. Yksi näitä kirjoittajia yhdistävä piirre oli esittää suomalainen kansanluonne tai kansansielu (*folksjäl*) yhtenä selityksenä ”punakapinalle”. Söderhjelm luonnehti suomalaisia termeillä ”segt, uthålligt, envist”; suomalainen on lisäksi ”enstöring, och hans känsloliv är primitivt och starkt”. Muukalainen (*främling*) on hänelle epäilyttävä ja vaarallinen.⁴⁷ Söderhjelmien kuvaus työväenliikkeestä ilmensi hyvin valkoisen osapuolen asennetta hävinnyttä osapuolta kohtaan:

Arbetarpartiets agitation var lögnaktig, rå och lumpen. Detta berodde till stor del på att partiet aldrig lyckades erhålla några redbara, ärliga och

⁴³ Hornborg 1918, 35–36.

⁴⁴ Hornborg 1918, 58, 63.

⁴⁵ Hornborg 1918, 8–9.

⁴⁶ P. O. v. Törne, *Stundens krav. Politiska och sociala betraktelser*. Schildt, Helsingfors 1918, 14–15.

⁴⁷ Henning Söderhjelm, *Det röda upproret i Finland*. Holger Schildts förlag, Helsingfors 1918, 11–12.

vederhäftiga ledare. Dess resetalare, agitatorer och redaktörer voro så gott som undantagslöst personer med svag karaktär, stort patos och en karriärists ambition [...] Hetsen mot "herrarna" hade sänkt en bottensats av mörkt hat i deras sinnen mot alla andra samhällsklasser [...].⁴⁸

Söderhjelm oli myös tyypillinen valkoinen väitteellään, että ratkaiseva askel vallankumouksen suuntaan otettiin siinä vaiheessa, kun kaikkein väkivaltaisimmat punaiset alkoivat tehdä yhteistyötä venäläisten bolševikkien kanssa vuoden 1917 aikana. Tämän yhteistyön ja porvaristoon kohdistuneen lisääntyvän vihamielisyyden seurauksena oli ”roskaväen” valta (*pöbelvälde*).⁴⁹ Onneksi kapinalliset kuitenkin kukistettiin, ja lain ja järjestyksen voitto kaaoksesta ja terrorista merkitsi samalla länsimaisen kulttuurin ja oikeusvaltion voittoa idän bolševikkien uhalta.⁵⁰

Söderhjelm in kirja oli suomalaisessa sisällissotaa käsittelevässä kirjallisuudessa sikäli ainutlaatuinen, että hänen teoksensa julkaistiin käännöksenä Euroopan suurmaissa Englannissa, Ranskassa ja Saksassa (ja Suomessa teos julkaistiin sekä ruotsiksi että suomenkielisenä käännöksenä). Näin hänen tulkintansa tuli edustamaan ruotsinkielisen sivistysporvariston näkemystä sisällissodasta potentiaalisesti hyvin laajalle kansainväliselle lukijakunnalle. Seuraavana vuonna (1919) ilmestyneessä kirjassaan *Enklabetraktelser över nutida frågor* Söderhjelm kirjoittaa jo ajallisen välimatkan päässä sisällissodasta, eikä hänen kielenkäyttönsä ole enää yhtä voimakasta kuin edellisessä teoksessaan. Hän muun muassa kuvaa ”rotuominaisuuksien” (*ras-egenskaperna*) käsitettä aivan liian hämäräksi, jotta sillä voisi todistaa suomalaisten ja suomenruotsalaisten välisiä eroja.⁵¹ Hän tarkastelee nyt varsin kiihottomasti länsimaisen yhteiskunnan taloudellista, tieteellis-teknistä ja yhteiskunnallista kehitystä ja kiinnittää huomiota suurten työläismassojen huonoihin työoloihin ja heidän kokeamaansa työilon puutteeseen kapitalismin ja industrialismin puristuksissa.⁵²

Söderhjelm kuvaa edelleen suomalaisia varsin kielteisin sanakääntein (ilottomia, epäystävällisiä ja epäkohteliaita), mutta nyt ongelmana ei ole niinkään sosialismi, Venäjä tai SDP vaan kansakunnan nuoruus, vähäväkisyys ja kylä- ja kaupunkikulttuurin ”täydellinen puuttuminen”, mistä syystä ihmisten välinen sosiaalinen kanssakäyminen on alkeellista ja johtaa helposti väärinymmärryksiin. Lisäksi Suomessa, toisin kuin muissa (länsi)maissa, keskiluokalta puuttuu ”rakenne ja kestävyys”, mikä on haitallista, koska voimakas keskiluokka lieventää toiminnallaan ylä- ja alaluokan välisiä vastakohtaisuuksia. Toisaalta ”proletariaattimme” on henkisesti rakenteeltaan ”primitiivinen” ja sen poliittista ajattelua hallitsee viha ja kielteisyys, mikä tekee vas-

⁴⁸ Söderhjelm 1918, 22–23.

⁴⁹ Söderhjelm 1918, 32, 35.

⁵⁰ Söderhjelm 1918, 199–200.

⁵¹ Henning Söderhjelm, *Enklabetraktelser över nutida frågor*. Schildt, Helsingfors 1919, 141.

⁵² Söderhjelm 1919, 34–43.

takohtaisuusien lieventämisen vaikeaksi.⁵³ Toisaalta taas ”suomalaisuusliikettä” on kiittäminen siitä, ettei Suomi ole Baltian maa, ja erot ja vastakohtaisuudet suomalaisen ja ruotsalaisen välillä ovat ”i själva verket [...] förvånansvärt små”.⁵⁴

Suomenruotsalaisella humanistioppineistolla oli siis kosolti kielteisiä käsityksiä suomenkielisistä, mutta mitään jyrkkää rotubiologista tai -psykologista luokittelua he eivät suosineet. Suurimmaksi syylliseksi ”punakapinaan” he näkivät venäläisen bolsevismin, jonka harhaoppeja olivat Suomessa menestyksekkäästi levittäneet työväenlehdet, sosialistiagitaattorit ja jyrkän linjan poliitikot. Merkille pantavaa on, että niin Söderhjelm, von Törnen kuin Hornborginkin kirjojen kustantajana toimi (Holger) Schildt’s förlag, Holger Schildtin vuonna 1913 perustama kustantamo, joka julkaisi kauno- ja tietokirjallisuutta sekä oppikirjoja, ja josta tuli 1920-luvulta alkaen johtava suomenruotsalainen kustantamo.⁵⁵ On mahdollista, että Schildtin omat kokemukset ja näkemykset sisällissodasta vaikuttivat hänen kiinnostukseensa julkais-ta tietokirjallisuutta sodasta. Voidaan myös spekuloida, oliko Schildtilla pyrkimystä vaikuttaa ko. teosten sisältöön mukaan lukien kirjoittajien tulkinnat punaisten mielentiloista tai suomalaisesta kansanluonteesta. Tähän voi olla vaikeaa tai mahdotonta vastata ainakaan ilman perehtymistä kustantamon ja / tai Schildtin henkilökohtaiseen arkistoon. Schildt joka tapauksessa kustansi kaikki tässä artikkelissa tarkastelemani joukkopsykologiaa hyödyntävät ruotsinkieliset kirjat. Niitä olivat myös seuraavaksi tarkastelemani kirjoittajan teokset.

Joukkopsykologian soihdunkantaja Lars Ringbom

Otan viimeisenä suomenruotsalaisena ”porvariskirjoittajana” esille lääkäri Lars Ringbomin, jolle joukkopsykologia ei ollut mikään hetkellinen inspiraation lähde vaan hänen koko laajahkon kirjallisen tuotantonsa teoreettinen tulkintakehys. Hän jopa kutsui itseään joukko- ja rotupsykologiksi. Lääkärinä hänelle olikin luontevampaa käyttää psykiatrista ja psykologista kieltä kuin useimmille muille joukkopsykologiaa hyödyntäville kirjoittajille. Hän työskenteli VR:n lääkärinä ja sen jälkeen Folkhälsan-terveysjärjestön palveluksessa Turussa. Useissa teoksissaan hän toi esille kevyesti psykoanalyttisesti sävyttyneitä rotu- ja sosiaalipsykologisia käsityksiään suomalaisesta ja suomenruotsalaisesta kansanluonteesta (yksi hänen teoksistaan julkaistiin käännöksenä Englannissa 1929; siihen kirjoitti esipuheen Edvard Westermarck⁵⁶).

⁵³ Söderhjelm 1919, 114–117, 121.

⁵⁴ Söderhjelm 1919, 142, 147–148.

⁵⁵ *Uppslagsverket Finland* (2012), <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-SchildtsFörelagsAb> (luettu 28.4.2022).

⁵⁶ Lars Ringbom, *Culture of Renewal*. Kääntänyt G. C. Wheeler. George Allen & Unwin, London 1929.

Ringbomin ensimmäinen kirja *Inbördeskriget i Finland* julkaistiin syksyllä 1918. Kirjan alaotsikko *Psykologiska anteckningar* kertoo hänen tarkastelutavastaan. Jo kirjansa ensimmäisellä sivulla hän viittaa Le Bonin teoksen ruotsinkieliseen painokseen. Sen jälkeen hän alkaa kuvata Sigmund Freudin ja Alfred Adlerin psykoanalyytisiä ajatuksia hysteriaa, kompleksista ja kompensatiosta. Kirjansa esipuheessa hän luonnehtii teosta ”yritykseksi tehdä kansansielun (*folksjäl*) psykoanalyysia”. Psykoanalyytisellä ja joukkopsykologisella terminologialla varustettuna hän pyrkii ratkaisemaan ”punaisen hulluuden” psykologisia arvoituksia.⁵⁷

Ringbomille arvoituksen ratkaisu oli yksinkertainen – punaiset olivat menettäneet järkensä. Tarkemmin sanottuna he kärsivät paranoiasta eli vainoamisharhasta. Ringbomin diagnosoissa oli sama ”etiologinen” selitys kuin kaikilla muillakin suomalaisilla joukkopsykologeilla: punaisten mielisairaudesta oli aiheuttanut sosialistinen agitointi. Näin Ringbomin tulkinta eteni: vuosikausia jatkunut sosialistijohtajien aggressiivinen demagogia oli suggeroinut työläisten psyyken ja johtanut massa-psykoosiin ja sen keskeiseen ilmenemismuotoon, vainoharhaisuuteen. Mielisairaus generoi illusioita porvaristosta ”lahtareina”, jotka vainoavat työväenluokkaa ja pyrkivät näännyttämään heidät hengiltä. Kun lahtarit sitten muodostivat sotilaallisia ryhmittymiä suojellakseen itseään, heidän tavoitteenaan oli mukamas työläisten ”joukkomurha”. Yleislakon väkivaltaisuudet marraskuussa 1917 olivat jo antaneet ”luokkaviholliselle” esimakua tulevasta, ja tammikuussa 1918 punaisten ”murhaeksaasi” laajeni suoranaiseksi ”murhaepidemiaksi”.

Psykiatrisella tulkinnallaan Ringbom itse asiassa vapautti punaiset vastuusta: patologisessa mielentilassaan punaiset eivät tienneet mitä olivat tekemässä tarttuessaan aseisiin ja aloittaessaan vallankumouksen. Toisin kuin valkoisen puolen kirjoittajien enemmistö, Ringbom näki myös sosialistijohtajat henkisesti sairaina, koska he olivat yhtä alttiita massojen vaikutukselle kuin mitä massat olivat johtajiensa agitoinnille. Täten johtajien vastuullisuudentunne oli yhtä vammautunut kuin johdettavien. Hän lopettaa kirjansa ehdotuksella konkreettisesta sovinnoneleestä: kaikkiin mahdollisiin julkisiin paikkoihin tulisi kiinnittää julisteita, joissa lukee ”Vihan valta on loppu! Hatets värde är förbi!”⁵⁸

Myöhemmissä teoksissaan Ringbom jatkoi joukkopsykologisen teorian hyödyntämistä. Nojatuoliantropologi Rolf Nordenstrengin rotutypologiasta innostuneena hän alkoi entistä enemmän tuoda esille ”individualismin” ja ”kollektivismin” välisiä eroja.⁵⁹ Hän kuvasi niitä sekä toisilleen vastakkaisina kansanluonteen piirteinä että keinona erotella yksilöitä, ryhmiä ja kansakuntia toisistaan. Esimerkkeinä kollektivistisistä kansoista hän toi esille slaavit, kiinalaiset ja suomenkieliset suomalaiset,

⁵⁷ Lars Ringbom, *Inbördeskriget i Finland. Psykologiska anteckningar*. Holger Schildts förlag, Helsingfors 1918, 7, 101.

⁵⁸ Ringbom 1918, 141.

⁵⁹ Ks. esim. Lars Ringbom, *Stridande makter och stridiga mål*. Holger Schildt, Helsingfors 1921 ja *Kulturens förnyelse*. Holger Schildts Förlag, Helsingfors 1925.

joille yksilöllinen tahto ja aloitekyky eivät paljoa merkinneet. Joukkopsykologian näkökulmasta kollektivistisillä kansoilla oli hyvin voimakas yhteenkuuluvuuden tunne, ja he olivat feminiinisempiä ja näin ollen myös emotionalisempia kuin individualistiset kansakunnat.⁶⁰ Heidän emotionaalisuutensa puolestaan teki heidät hyvin alttiiksi suggestiolle, varsinkin kun ”suggestion” määrittelee psykoanalyttisesti ”tunteen siirtona” yhdestä ihmisestä tai joukosta toiseen ihmiseen tai joukkoon. Sen sijaan individualistisille kansoille, kuten englantilaisille ja ruotsalaisille, joista jälkimmäiset ovat ”rotupuhtaimpia germaaneja”, ovat vapauden tunne ja itseluottamus heidän henkisen olemuksensa ytimessä.⁶¹

Ringbomille kollektivismi tarjoaa selityksen punakapinan ”arvoituksen” ratkaisemiseen. Kollektivistisena kansana suomalaisilla oli jossain määrin itäisiä rotuominaisuuksia, ja tästä syystä työläismassat olivat vastaanottavaisia bolsevistiselle opille, joka nousi kollektivistisestä venäläisestä mentaliteetista. Ringbom kyllä myöntää, että ”[d]et är till en stor del socialismens förtjänst att hos den tänkande nutidsmänniskan blicken blivit skärpt för [missförhållanden och brister]”. Sisällissota ei kuitenkaan olisi koskaan syttynyt, jos työläiset olisivat pysyneet immuuneina hypnoottisesti vaikuttaville sosialistisille opinkappaleille. Sodan syttymisen keskeinen syy oli suomalaisessa kansanluonteessa, joka teki työläismassat alttiiksi ”psykologiselle tartunnalle” (*psykoinfektion*) eli sosialistijohtajien agitoinnille ja indoktrinoinnille.⁶² Tämänkaltaisen alttius ”henkiselleg rutolle” (*andlig smitta*) on tyypillistä kollektivistisille kansoille, kuten venäläisille ja suomenkielisille suomalaisille, joiden tunne-elämä on epätavallisen intensiivinen.⁶³ Suomalaisen rodun edustajina punakaartilaiset olivat erityisen vahvasti kollektivistisiä (Ringbom jättää tässä kohdin täysin huomioimatta sen, että punakaartilaisissa oli myös suomenruotsalaisia.).

Ringbomin rotubiologinen ja -psykologinen tulkinta kollektivistisistä suomalaisista ja individualistisista ruotsalaisista kyseenalaistettiin vuonna 1929 *Nya Argus* -lehden sivuilla käydyssä debatissa, jossa Eirik Hornborg ja nimimerkki X kritisoivat Ringbomin historialliset selitykset hylkäävää ”skematisointia” ja puutteellista tietämystä Ruotsista, jossa työväenliikkeen ”kollektivistiset reaktiotavat” ovat Ringbomin kritikoiden mukaan levinneet hyvin laajalle yhteiskuntaan. Vastineissaan Ringbom puolusti omaa näkökantaansa tieteellisenä.⁶⁴

⁶⁰ Ringbom väitti kollektivistisen ”reaktiotavan” muistuttavan emotionaalisuudessaan monin tavoin naissukupuolen vastaavaa. Lars Ringbom, ”Rasens och språkets andel i nationalkänslan”. *Finsk Tidskrift* 108, 1935, 1–13; 4.

⁶¹ Ringbom 1921, 22.

⁶² Ringbom 1918, 61–69.

⁶³ Ringbom 1921, 77.

⁶⁴ Eirik Hornborg, ”Finsk och svensk stämning”. *Nya Argus* nro 1/1929, 11; Eirik Hornborg, ”Diskussion. Ett genmäle”. *Nya Argus* nro 3/1929, 36; X, ”Diskussion. En fråga till dr Ringbom”. *Nya Argus* nro 4/1929, 48; Lars Ringbom, ”Diskussion. Svar till märket X”. *Nya Argus* nro 5/1929, 61.

Ringbom pyrki kuitenkin lieventämään omaa suomenruotsalaista etnosentri-syyttään korostamalla ajatusta, että Suomen kaksi kieliryhmää täydentävät toisiaan. Heillä on yhteisiä perinteitä ja yhteinen historia suomalaisina.⁶⁵ Hän oli enemmän huolestunut ruotsin kielen ja kulttuurin asemasta Suomessa kuin ruotsalaisgermaanisen rodun tulevaisuudesta. Kuten hän myöhemmin kirjoitti englanniksi käännettyssä teoksessaan *Kulturens förnyelse* (1925),

*den svensktalande delen av befolkningen känner därför sin tillvaro och sitt språk hotade av det ideliga talet om det finska husbondeväldet [...] I egenskap av minoritet lever denna massa i en ständig fruktan för den finska övermakten och söker skydda sig genom isolering.*⁶⁶

Tämä suomalaisen nationalismiin paine on voimistanut ruotsinkielisen väestön pohjoista (*nordisk*) rotutunnetta ja lisännyt yhteenkuuluvaisuuden tunnetta skandinaavisiin kansoihin. Ringbomille tämä kansakunnan ”pohjimmiltaan keinotekoinen” kahtiajakautuminen on valitettavaa, sillä ainakin maan länsi- ja keskiosissa suomenkielinen väestö on sekoitus pohjoista ja suomalaista rotua. Neljä vuotta myöhemmin ilmestyneessä englanninkielisessä painoksessa ”suomalainen rotu” on nimetty Ralf Nordenstrengin termillä ”East-Baltic (Finnish) race”.⁶⁷ Ringbomin tavoitteena oli estää ruotsin kielen taantuminen pieneksi vähemmistökieleksi, jota puhuttaisiin vain eristyneissä saarekkeissa läntisen ja eteläisen rannikkoalueen kylissä ja pikkukaupungeissa. Tämän huolen Ringbomin kanssa jakoi Henning Söderhjelm teoksessaan *Enkla betraktelser*.⁶⁸ Kun ”aitosuomalaiset” nationalistit ja erityisesti Akateeminen Karjala-Seura hyökkäsivät ruotsin kielen asemaa vastaan 1920-luvulla, Ringbomilla oli syytäkin olla huolissaan ruotsin kielen ja kulttuurin kohtalosta Suomessa.⁶⁹

Vaikka joukkopsykologisia tulkintoja esittivät ennen kaikkea molempien kieliryhmien koulutusporvaristo, myös jotkut johtavista sosialisteista viittasivat sisällissotakirjoituksissaan Le Boniin ja muihin ”joukkosuggestiota” käsitelleisiin ajattelijoihin. Heitä olivat muun muassa Alexander Halonen, Arvid Luhtakanta, Hannes Ryömä ja Karl Harald Wiik. Ainoana poikkeuksena joukkopsykologian suomalaisten soveltajien joukossa viime mainittu viittasi Le Boniin myös porvariston kuvauksessa: ”Porvaristomme, joka mielellään käyttää hyväkseen Gustave Le Bon’in ’Joukkosielua’ pilkatakseen työväkeä, ei huomannut, että se itse oli, joukkona Le Bon’in sille

⁶⁵ Ringbom 1918, 89.

⁶⁶ Ringbom 1925, 173.

⁶⁷ Ringbom 1925, 173.

⁶⁸ Söderhjelm 1919, 129.

⁶⁹ Akateemisesta Karjala-Seurasta ks. Risto Alapuro, *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Porvoo 1973 ja Heikki Eskelinen, *Me tahdoimme suureksi Suomenmaan. Akateemisen Karjala-Seuran historia. 1, Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922–1939*. WSOY, Helsinki 2004.

sanalle antamassa merkityksessä, intohimojensa ja vaistojensa johtamana.”⁷⁰ Tuoreeltaan kirjoitetussa sisällissodan analyysissään Wiik oli muihin kirjoittajiin nähden poikkeuksellinen muutenkin, sillä hän näki molemmat sodan osapuolet syyllisiksi.⁷¹

Kieliryhmät, sisällissota ja suomalaisuus

Sisällissodan jälkeen tunnettiin porvariston puolella vihaa ja kostonhimoa punakaartilaisia ja jossain määrin myös kaikkia sosialisteja kohtaan. Tässä artikkelissa tarkastelemani ruotsinkieliset kirjoittajat olivat lisäksi varsin kärkkäitä arvostelemaan koko suomenkielisen kansan oletettuja henkisiä puutteita ja heikkouksia. Joukkopsykologisten tulkintojen erot eivät kuitenkaan suomenkielisten ja ruotsinkielisten välillä olleet aina erityisen jyrkkiä. Aivan kuten ruotsinkielisten joukossa oli maltillisia liberaaleja, jotka eivät hyväksyneet rotubiologisia ja -psykologisia selityksiä kieliryhmien henkisten kykyjen laadullisista eroista,⁷² oli myös suomenkielisellä puolella vastaavasti kirjoittajia, kuten kirjailija Volter Kilpi, runoilija Eino Leino ja toimittaja, opettaja ja tuleva diplomaatti Leonard Åström, jotka arvostelivat suomalaisten alhaista älyllistä, moraalista ja kulttuurista tasoa.⁷³ Kahden kieliryhmän tulkintojen välillä oli siten yhteisiä piirteitä, kuten epäluulo demokratiaa kohtaan, suoranainen vastenmielisyys sekä bolsevismia että yleisemmin venäläisyyttä kohtaan ja varsin kielteisesti väritynyt käsitys suomalaisesta kansanluonteesta. Toisaalta oli myös yksittäisiä kirjoittajia, jotka syyllisiä etsiessään katsoivat myös peiliin. Yksi heistä oli kokenut poliitikko ja toimittaja Axel Lille, joka kirjoitti seuraavan vetoomuksen *Framtidsuppgifter*-kirjassaan (1918):

Det personliga närmandet, som ensamt kan framkalla förtroende, bör träda i stället för den bildningsaristokratiska nedlåtenhet som hittills i stort taget utmärkt förhållandet mellan öfver- och underklass i vårt land. Vi ha nog

⁷⁰ Wiik 1919, 87.

⁷¹ Wiik ja monet muut SDP:n varhaiset ideologiset suunnannäyttäjät olivat akateemisesti koulutettuja, ja heillä oli usein myös porvarillisen luokkataustansa takia luonteva yhteys fennomaaneihin ja porvaristoon kokonaisuudessaan. Tämä työväenliikkeen ja sivistyneistön välinen sidos hajosi sisällissodan myötä, eikä se Risto Alapuron mukaan palannut ennen 1960-lukua ja porvarillisen yhtenäiskulttuurin murenemista. Risto Alapuro, *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki 1997, 128–129.

⁷² Esimerkiksi *Nya Argus* -lehden sivuilla käytiin debattia rotubiologiasta ja sen poliittisista implikaatioista vuonna 1922. Kiistelyyn osallistuivat geneetikko ja rotuhygienikko Harry Federley, englantilaisen filologian professori Uno Lindelöf ja psykiatrian professori Harry Fabritius.

⁷³ Volter Kilpi, *Tulevaisuuden edessä. Poliittisia ja yhteiskunta-eettisiä ääriäviivoja. Kansallista itsetutkistelua 2*. WSOY, Porvoo 1918; Eino Leino, *Helsingin valloitus. Muistelmia ja vaikutelmia*. Minerva, Helsinki 1918; L. Åström, *Valtiollisia seikkailijoita. Psykopatologista ja yhteiskuntasielutieteellistä valaisua punakaartilikkeestä*. Kirja, Helsinki 1918.

*försökt vara folkbildare, men oakadt alla ansträngningar i detta syfte ha vi icke kunnat blifva folkvinnare [...] I det stora hela ha vi, jag afser här de bildade, känt oss såsom främlingar för folket, och denna känsla har i rikt mått blifvit besvarad från dess sida.*⁷⁴

Lille huomauttaa myös, että vanha patriarkaalinen alistussuhde ylä- ja alaluokan ja työnantajien ja työläisten välillä kuuluu menneisyyteen eikä se koskaan tule palamaan. Hänen omaan viiteryhmäänsä kohdistama arvostelu oli tuolloin hyvin epätavallista, ja se auttaa ymmärtämään niin työläisten luokkavihaa kuin toistakin ilmiötä, johon en ole nähnyt muiden kirjoittajien kuin Lillen kiinnittäneen huomiota: ajatusta, että luokkavihan lisäksi ”orgioita vietti” sisällissodassa myös suomenkielisten työläisten ”rotuviha” erityisesti Uudenmaan suomenruotsalaisia tilanomistajia kohtaan.⁷⁵

Tätä sisällissodan ”etnolingvististä” ulottuvuutta on tutkinut historioitsija Pekka Kalevi Hamalainen, jonka mukaan sen enempää SDP puolueena kuin vallankumoushallitukseen eivät ottaneet erityiskohteeseen ruotsinkielistä talouseliittiä tai maanomistajia. Hän huomauttaa myös, että on vaikea todistaa kansakunnan etnolingvistisen jaon lisännen ratkaisevasti sosioekonomisten ryhmien välisiä jännitteitä.⁷⁶ Samalla kuitenkin on hänen mukaansa selvää, että jotkut väkivaltaisuuDET saivat sytykkeen ”syvälle juurtuneesta etnolingvistisestä antagonismista”. Hän päätelee, että ruotsinkielisten valkoisten olettaus kapinaliikkeen perustavaa laatua olevasta ruotsalaisvastaisuudesta on jossain määrin ”looginen” ja että etnolingvistinen antagonismi ”muodostaa olennaisen osan” aikakauden dramaattisista muutoksista ja vastakkainasetteluista.⁷⁷

Kieliryhmien välillä oli myös selkeitä eroja. Punakapinan syitä etsiessään ruotsinkieliset viittasivat usein ”kansansieluun” (*folksjäl*), ja he olivat paljon alttiimpia käyttämään rodullisia luokitteluja erottamaan germaanisen tai pohjoisen rodun suomalaisista eli mongoleista tai itäbaltteista tai epämääräisemmin itäistä veren perimää kantavasta suomenkielisestä rahvaasta. Toisin sanoen osa suomenruotsalaisista yhdisti joukkopsykologian rotubiologiaan ja -psykologiaan, varsinkin etsiessään punakapinan syitä suomalaisten ruotsinkielisiin nähden alemmista rotuominaisuuksista.

Suomenkielisten kirjoittajien teksteissä näkyy sen sijaan voimakkaammin tyrmistys ja syvä pettymys ”oman” työläisväen vallankumousyritykseen. Porvaristo oli hellinyt ihannekuvaa luokkaerot tasoittavasta kansallisesta yhtenäisyydestä, mikä olikin lisääntyneestä vastakkainasettelusta huolimatta pysynyt suurin piirtein ennallaan aina vuoteen 1917 asti. Kun kansan solidaarisuus omaa sivistyneistöään kohtaan

⁷⁴ Lille 1918, 33.

⁷⁵ Lille 1918, 36.

⁷⁶ Pekka Kalevi Hamalainen, *In Time of Storm. Revolution, Civil War, and the Ethnolinguistic Issue in Finland*. State University of New York Press, Albany, NY 1979, 94–94, 105.

⁷⁷ Hamalainen 1979, 119, 125.

osoittautuikin valheelliseksi, porvaristo koki tullessa karmealla tavalla petetyksi.⁷⁸ Ruotsinkielinen porvaristo ja yläluokka eivät sen sijaan olleet koskaan tunteneetkaan samanlaista yhteyttä kansaan – ei edes ruotsinkieliseen väestöön rannikolla ja saaristoissa – joten heidän kohdallaan ei voi varsinaisesti puhua pettymyksestä tai tyrmistyksestä muuten kuin siinä mielessä, että kaikesta vastakkainasettelua korostavasta retoriikastaan huolimatta nöyränä tai ainakin kuuliaisena pidetty työväki olikin lähtenyt vallankumouksen tielle. Ruotsinkieliset olivat tästä todennäköisesti yhtä yllättyneitä kuin suomenkieliset, mutta eivät yhtä pettyneitä kansaan, jota kohtaan he eivät alun perinkään olleet tunteneet mitään erityistä yhteyttä.

Kieliryhmiä puolestaan yhdisti kaikkein voimakkaammin toisaalta käsitys venäläisistä ja bolševismista läntisen sivilisaation uhkana, toisaalta työväestöön kohdistuneen, luokkavihaa tihkuneen agitaation korostaminen työläisten mielen ”myrkyttäjänä”. Valkoiselle osapuolelle sisällissota merkitsi sekä ”harhaanjohdettuja” vallankumouksellisia vastaan käytyä sotaa että kamppailua vapauden puolesta venäläistä sortovaltaa ja erityisesti bolševismia vastaan.⁷⁹

Valkoisen osapuolen edustajat sen enempää ruotsin- kuin suomenkieliselä puolellakaan eivät tuo millään lailla esille sitä mahdollisuutta, että myös patriotismin vallassa olleiden valkoisten toimintaa voisi selittää joukkopsykologian avulla. Sosialistien ”murhamanian” vastapainoksi he eivät puhu mitään voitollisen osapuolen lukuisista laittomista punaisten ja heidän kannattajiensa (ja sellaisiksi väitettyjen) teloituksista sodan päättymistä seuranneina verisinä viikkoina.⁸⁰ He eivät myöskään osoittaneet mitään kiinnostusta tarkastella sisällissotaa taloudellisesta, historiallisesta tai sosiologisesta näkökulmasta – niiden vuoro tuli vasta 1960-luvulla. Vastenmielinen sosiopoliittinen ilmiö psykologisoitiin ja patologisoitiin punaisten kollektiiviseksi mielisairaudeksi. Aatteellisesti itsenäisyyden ajan ensimmäisiä vuosikymmeniä luonnehti konservatiivinen nationalismi, poliittisesti puolestaan ääriilaitojen pyrkimykset haastaa nuoren tasavallan hauras demokratia.⁸¹

⁷⁸ Alapuro 1997, 84, 142–144. Ks. myös Risto Alapuro, ”De intellektuella, staten och nationen”. *Historisk Tidskrift för Finland* 72, 1987, 457–479.

⁷⁹ Venäläisvihaista sisällissodan aikaan ks. Outi Karemaa, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.

⁸⁰ Marko Tikka, *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018.

⁸¹ Kuten historioitsija Miika Siironen on osuvasti todennut, ”parlamentaariseen demokratiaan kuuluvien kansalaisoikeuksien epäminen sai Suomen näyttämään pitkään pikemmin itäeurooppalaiselta kuin pohjoismaiselta valtiolta”. Miika Siironen, *Pelon ja uhman vuodet. Suomen tasavallan synty 1918–1922*. Atena, Jyväskylä 2021, 180.

Joukkopsykologian ohimenevä suosio

Joukkopsykologian suosion lasku oli Suomessa varsin nopeaa: 1920-luvun puoliväliin mennessä viittaukset Le Boniin ja joukkopsykologiaan olivat kadonneet lähes olemattomiin. Ainoa joukkopsykologian soihtua kantanut kirjoittaja oli Lars Ringbom. Sinänsä ”massapsykologisia” tulkintoja olisi hyvin voinut esittää ennen kaikkea lapuanliikkeestä, mutta oletettavasti antikommunistisissa piireissä ei ollut halukkuutta tehdä sen kaltaisia tulkintoja lapualaisista, jotka olisivat tarjonneet kiusallisen vertailukohdan ”suggestioherkkiin” työläismassoihin vuosina 1917–1918. Vuonna 1933, vuosi lapuanliikkeen virallisen lakkauttamisen jälkeen, suomenruotsalainen psykologi Jan Gästrin kirjoitti *Finsk Tidskriftiin* artikkelin ”massan olemuksesta” (*massans väsen*). Siinä hän kyllä viittaa Le Boniin ja joihinkin muihin 1900-luvun alkupuolen joukkopsykologeihin, mutta ei sano halaistua sanaa lapuanliikkeestä. Sen sijaan hän mainitsee punaisten epäonnistuneen vallankumousyrityksen, Venäjän bolshevikivallankumouksen, spartakistien kapinan Saksassa (vuonna 1919) ja lynkkausjoukot Yhdysvaltain etelävaltioissa.⁸²

Gästrinin artikkelin ilmestymisen aikoihin kansainvälinen joukkopsykologia – jota nyt kutsuttiin ”massapsykologiaksi” – oli saanut jonkin verran uutta nostetta kahdesta huomiota herättäneestä teoksesta, espanjalaisen filosofin ja maltillisen konservatiivin José Ortega y Gassetin *Massojen kapinasta (La rebelión de las masas, 1930)* ja psykoanalyttisesta liikkeestä karkotetun radikaalin marxilaisen psykiatrin Wilhelm Reichin *Fasismen massapsykologiasta (Die Massenpsychologie des Fascismus, 1933)*. Suomessa joukko- tai massapsykologia ei kuitenkaan kokenut mitään uutta nostetta. Toisen maailmansodan jälkeen kansainväliseen poliittiseen ajatteluun nousseet totalitarismin ja massayhteiskunnan käsitteet tosin toivat keskusteluun kansakunnan kollektiivisen psykologian.⁸³

Kesti vuosikymmeniä ennen kuin sisällissodasta alettiin kirjoittaa enemmän tai vähemmän kiihottomia analyyseja.⁸⁴ 1960-luvulla ilmestyivät niin Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogian toinen, sisällissotaa käsittelevä osa (1960) kuin historiallisena pioneeritutkimuksena toiminut Jaakko Paavolaisen sekä punaista että valkoista terroria kuvannut 2-osainen teos *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa* (Helsinki, 1966–1967), jonka jatkeeksi hän kirjoitti kolmannenkin, sodan jälkeisiä vankileirejä

⁸² Jan Gästrin, ”Till frågan om massens väsen”. *Finsk Tidskrift* 115, 1933, 338–366; 361–364.

⁸³ Sodanjälkeisen massayhteiskuntateorian keskeisiä teoksia olivat Hannah Arendtin *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace, New York 1951; C. Wright Millsin *The Power Elite*. Oxford University Press, New York 1956 ja Arthur William Kornhauserin *The Politics of Mass Society*. The Free Press, Glencoe, IL 1959.

⁸⁴ Sisällissodan perinnöstä Suomessa ks. Risto Alapuro, ”Coping with the Civil War of 1918 in Twenty-First Century Finland”. *Historical Injustice and Democratic Transition in Eastern Asia and Northern Europe*. Toim. Kenneth Christie ja R. B. Cribb. RoutledgeCurzon, London 2002, 169–183.

käsittelevän osan (1971). Viimeisen 50 vuoden aikana onkin julkaistu valtava määrä tutkimusta sisällissodasta, sen tapahtumista, seurauksista ja mahdollisista syistä. Sodanaikaisen ja sotaa seuranneen sukupolven silminnähtävä haluttomuus tai kykenemättömyys puolueettomaan tutkimukseen sisällissodasta ei ole koskenut pelkästään Suomea – samoin on käynyt myös toisessa erityisen tuhoisassa konfliktissa, Espanjan sisällissodassa, joka kaikista 1900-luvun eurooppalaisista sisällissodista muistuttaa ehkä eniten Suomen sisällissotaa.⁸⁵

Loppupäätelmät

Joukkopsykologisia sisällissotatulkintoja vuoden 1918 aikana ja muutama vuosi sen jälkeen luonnehti kolme yleistä tekijää. Ensiksi, kieli ja etninen identiteetti vaikuttivat tulkintojen painotuksiin ja sisältöön: jotkut suomenruotsalaiset kirjoittajat sovelsivat ajatuksia ”suggestioherkistä” ja ”irrationaalisista” joukoista punaisten ja muiden sosialistien lisäksi suomenkieliseen kansaan kokonaisuudessaan. Suomenkielisiin kirjoittajiin verrattuna he myös suosivat enemmän rotubiologiaa ja -psykologisia teorioita. Toiseksi, joukkopsykologiset tulkinnat voi nähdä emotionaalisesti latautuneena ja samalla ohimenevänä pyrkimyksenä kääntää käyttäytymistieteelliselle ja psykiatriselle kielelle kirjoittajien moraalireaktiot massiiviseen kollektiiviseen ”traumaan”, sisällissotaan. Kolmanneksi, vaikka enemmistö joukkopsykologiaa hyödyntävistä kirjoittajista oli valkoisen osapuolen edustajia, joukossa oli myös joitakin johtavia sosialisteja, kuten Hannes Ryömä ja Karl Harald Wiik. 1920-luvun puoliväliin mennessä joukkopsykologiset tulkinnat olivat lähestulkoon kadonneet, mikä viittaa siihen, ettei sosiaalipsykologisille selityksille sisällissodasta enää ollut sosiokulttuurista tai moraalipsykologista tarvetta.

Joukkopsykologisten selitysten suosion syinä olivat käsitykseni mukaan i) valankumouksen aiheuttama järkytys, ii) poliittisten jännitteiden lisääntyminen porvariston ja työväestön välillä vuoden 1905 suurlakosta lähtien sekä iii) sosiaalisten ilmiöiden ”tieteellistäminen” aikakauden suosituimman sosiaalipsykologisen suuntauksen eli joukkopsykologian avulla. Joukkopsykologian painotus kollektiivista käyttäytymistä selittäviin emotionaalisiin tekijöihin resonoi molempien kieliryhmien kirjoittajiin. Suurin osa maamme keskiluokasta asui eteläisen Suomen kaupungeissa, jotka punakaartit ottivat hallintaansa sisällissodan alussa. Punakaartilaiset tekivät kotietsintöjä, valvoivat liikkumista ja välillä myös komentelivat ja kuulustelivat ”lahtareita”. ”Alempien” kansanryhmien röyhkeä ja julkea käytös on varmasti pelottanut,

⁸⁵ Jukka Kekkonen, *Kun aseet puhuvat. Poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa*. Art House, Helsinki 2016; Julián Casanova, ”Civil Wars, Revolutions and Counterrevolutions in Finland, Spain, and Greece (1918–1949). A Comparative Analysis”. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 13, 2000, 515–537; Stanley G. Payne, *Civil War in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2011, 25–32.

suututtanut ja ärsyttänyt ”ylempien” luokkien ihmisiä, jotka olivat tottuneet antamaan käskyjä eikä ottamaan niitä vastaan työläisiltä. Kun sota sitten päättyi ja siitä alettiin kirjoittaa, on valkoisen osapuolen teksteissä paljonkin tunnepitoista ainesta, ikään kuin suukapula olisi otettu pois ja monien kuukausien turhaumat, pelot ja nöyrytykset olisivat purkautuneet paperille väitteinä punaisten ”joukkopsykoosista”.

Gustave Le Bonin edustamalla joukkopsykologialla on nykyisin enää historiallista merkitystä, vaikka sosiaalipsykologia on vakiintunut tieteenalana ja massayhteiskuntateoriat ovat osa modernia yhteiskuntatiedettä. Ryhmäkäyttäytyminen on siis edelleen relevantti tutkimuskohde, mutta sitä ei enää lähestytä Le Bonin ja muiden 1900-luvun alkupuolen joukkopsykologien tavoin psykopatologisesta näkökulmasta. Historiantutkimuksella on kuitenkin vielä paljon annettavaa viime vuosisadan joukkopsykologian kansallisten tai muuten paikallisten sovellusten tutkimuksessa. Kuten yhdysvaltalainen Gordon W. Allport, yksi 1900-luvun tunnetuimmista sosiaalipsykologeista, totesi teoksessaan *Handbook of Social Psychology* vuonna 1954, ehkäpä kaikkien aikojen vaikutusvaltaisin sosiaalipsykologinen teos on ollut (1950-luvulle asti siis) Le Bonin *Psychologie des Foules*.⁸⁶ Omalta osaltaan tämäkin artikkeli antaa tukea väitteelle, jonka mukaan joukkopsykologia oli vaikutusvaltainen ja suosittu ryhmäkäyttäytymisen tulkintakehys ainakin puolen vuosisadan ajan. Eräänlaisena ajallisesti ja paikallisesti rajattuun ilmiöön kohdistuvana tapaustutkimuksena tämä artikkeli on osoittanut, kuinka joukkopsykologia vaikutti Suomen poliittiseen ja sosiaaliseen ajatteluun sen suurimman poliittisen katastrofin aikana ja välittömästi sen jälkeen. Vastaaville historiallisille tutkimuksille olisi tarvetta niin Euroopan kuin koko maailman mittakaavassa.

Abstract

The first treatises to use terms from crowd psychology to describe the “Red insurgency” were published immediately after the Finnish Civil War of 1918. Between then and the early 1920s, several authors in Finland used the notions of suggestibility and mental epidemics from Gustave Le Bon and other crowd psychologists to warn about the dangers of socialism in their interpretations of the aborted revolution. This article focuses on how crowd psychology was used in the aftermath of the Civil War by those Finnish authors whose mother tongue was Swedish. In their interpretations of the war, these Swedish-speaking Finns shared many assumptions with those authors whose mother tongue was Finnish, but there were also some differences. What united the two linguistic groups was the common belief that Russians and Russian Bolshevism were not only a threat to western civilization, but that socialists were inciting “class hatred” among workers; what distinguished them, however, was the inclination of the “Swedes” to

⁸⁶ Siteeraus sosiologi Robert Mertonin esipuheesta Le Bonin teoksen englanninkielisen käännöksen painokseen vuodelta 1960. Robert Merton, ”The Ambivalences of Le Bon’s *The Crowd*” (Introduction). Gustave Le Bon, *The Crowd. A Study of the Popular Mind*. Viking Press, New York 1960, v–xxxix; v.

draw a racial, biological, and psychological line between the linguistic groups. They associated Finnishness with socialism, collectivism, and a strong susceptibility to indoctrination: Finns were seemingly unaware and uncritical of their fascination with ideas. In the historical setting of the Civil War, several Swedish-speaking Finns applied crowd psychology not only to socialists, the Reds, and the working class, but to the whole of the Finnish-speaking population with its particular ethnoracial characteristics.